

ня Г. к. Упродовж більш ніж 200 років Британ. конституція пристосовувалася до нових умов життя, у результаті чого відбулась повна й докорінна зміна її устрою, майже непомітна на кожному окр. етапі: поступово особиста верхов. вл. монарха еволюціонувала до колект. панування політ. викон. вл. Унікальність цієї реформи полягала в тому, що вона не усунула форму й органи правління, які існували до цього; вони збереглися лише як форма, до якої шанобливо ставляться як до вияву іст. спадковості.

Тож позит. рисою Г. к. є їх піддатливість змінам, мобільність, можливість швидко або відносно швидко відповідати на виклики часу. Водночас в умовах демократії Г. к. створює передумови для досить стабільної системи вл., побудованої на довірі. До мінусів Г. к. можна зарахувати відсутність інституц. гарантій стабільності, що притаманні конт. моделі конституціоналізму, яка є особливо необхідною за умов нестійкої політ. ситуації.

Ще одним прикладом Г. к. є Конституція Канади. Хоча вона надає законодав. органу обмежені можливості вносити зміни до Конституції законодав. шляхом, вона все рівно вважається гнучкою, оскільки не вимагає спец. процедур внесення поправок.

Враховуючи сутність і структуру Г. к., її зміна відбувається в особл. спосіб. З урахуванням того, що вона охоплює такі джерела, як конст. звичаї, суд. прецеденти, закони, можливими є кілька варіантів зміни Г. к.:

по-перше, за рахунок зміни конст.-прав. звичаю;

по-друге, внаслідок зміни суд. прецеденту;

по-третє, у результаті невизнання прецедентом звичаю (суд формально не зв'язаний звичаєм і може його як визнати, так і відхилити);

по-четверте, зміною закону, що є складовою частиною конституції.

О. М. Бориславська.

ГОЛОСУВАННЯ на виборах (референдумах) – осн. процедура будь-яких виб. і референдумів, вирішальний етап виборчого процесу (процесу референдуму). У процесі Г. здійснюється волевиявлення виборців, виражається воля народу. Під час Г. остаточно реалізуються осн. принципи виборчого права – заг. виборчого права, рівного виборчого права, вільних виб. і чесних виб. (див.: *Принципи виборчого права; Принцип вільних виборів; Принцип рівного виборчого права*). Забезпечення цих основополож. вимог вимагає належного прав. регулювання; сукупність відповід. прав. норм складає центр. ін-т виборчого права – ін-т Г. Цей ін-т засн. на певних принципах – вимогах таємного, особистого, одноразового та факультативного (або обов'язкового) Г. Винятково важлива роль ін-ту Г. у виборчому праві має наслідком те, що деякі інституц. принципи Г., зокрема принцип таємного Г., відносять до рівня галузевих принципів виборчого права.

Найважливішою з основополож. вимог ін-ту Г. є принцип таємного Г. Його зміст полягає в забороні розкриття, розголошення чи повідомлення ін. особам індивід. змісту волевиявлення виборця. Наслідками цієї заборони є недопущен-

ня будь-якого контролю за волевиявленням виборців, зовн. впливу на виборця чи вимог надати інформацію про зміст поданого голосу. У цьому відношенні вимога таємності Г. є специф. для виборчого права; за зауваженням Венец. комісії, на виб. не може бути нічого таємного, крім змісту волевиявлення конкр. виборця. Таємне Г. розглядається як один з осн. засобів забезпечення принципу вільних виб. в аспекті вільного вираження волі виборців; іноді наголошується, що він також сприяє дотриманню принципу чесних (справедливих) виб.

Принцип таємного Г. на практиці застосовується у двох формах залежно від того, кого він зобов'язує дотримуватися встановленої заборони. Поширена позиція, відповідно до якої така заборона адресована не самому виборцю, а лише ін. суб'єктам; для виборця збереження таємниці змісту Г. вважається його правом (слабка форма принципу). Таке тлумачення принципу відкриває можливість зловживання цим правом і орг-ції маніпулятивних механізмів Г. (т. зв. «каруселі»), що підриває саму суть принципу вільних виб. і спотворює зміст волевиявлення виборців.

Сильна форма принципу таємного Г. полягає в тому, що ніхто, окрім самого виборця, не має права знати про його волевиявлення (О. В. Марцеляк). Венец. комісія стверджує, що для виборця таємниця змісту його Г. є не лише правом, а й обов'язком.

Сильна форма принципу таємного Г. набуває поступового поширення, хоча на цей час сприйнята далеко не в усіх

дем. д-вах. В Україні традиційно цей принцип тлумачать у слабкій формі, що має наслідком крим. відп-сть (установлену ст. 159 КК України) лише за розголошення змісту «чужого» волевиявлення. Останнім часом встановлено адм. відп-сть за публ. розголошення виборцем, учасником референдуму результатів свого волевиявлення шляхом демонстрації бюлетеня в приміщенні для Г. (ст. 212-22 Кодексу України про адміністративні правопорушення), що можна вважати першим кроком до запровадження сильної форми принципу таємного Г.

Принцип особистого Г. передбачає неможливість здійснення волевиявлення на виб. чи референдумах замість виборця ін. особою. Як і ін. політ. права, право голосу є невіддільним від його носія; тому допущена в деяких країнах процедура Г. через представника є порушенням як цієї вимоги, так і принципу рівного виборчого права. В Україні Г. замість ін. виборця не дозволене; допомога виборцю з інвалідністю в заповненні виборчого бюлетеня чи його вкиданні у виборчу скриньку в його присутності не вважається Г. замість такого виборця.

Принцип одноразового Г. не закріплений прямо в нормат. актах; його зміст індуктивно впливає з регулювання процедур підготовки та проведення Г. З одного боку, цей принцип забороняє виборцю голосувати декілька разів на тих же виб. Його необхідною передумовою є вимога одноразового включення виборця до списків виборців і лише на одній виборчій дільниці; тим самим він у рамках ін-ту Г. виключає можливість

кратного подання голосу й забезпечує дотримання принципу рівного виборчого права. З ін. боку, цей принцип в умовах виборчих систем, у яких виборці мають 2 голоси, або при одночасному проведенні Г. на кількох виб. вимагає, щоб усі голоси, які легально належать виборцю, були подані одночасно й на одній виборчій дільниці.

Принцип факультативного Г. означає відсутність зобов'язання виборця брати участь у голосуванні на виб. чи референдумах. Взагалі кажучи, факультативність Г. можна вважати простим наслідком того, що право голосу (у його загальноприйнятому розумінні) є суб'єктивним правом виборця, який користується (або не користується) ним на власний розсуд. Однак у рамках виборчого права ця вимога акцентована у зв'язку з тим, що деякі дем. д-ви (зокрема Бельгія, Італія, Португалія) застосовують вимогу обов'язкового Г., розглядаючи його як обов'язок гр-нина. Це має наслідком деяку деформацію змісту самого права голосу, яке тлумачиться як право вільно визначати зміст свого голосу (у т. ч. робити голос недійсним) за обов'язкової участі в голосуванні. Таким чином, прийняття нац. виборчим правом одного з двох альтернат. принципів – факультативного або обов'язкового Г. – визначає розуміння змісту активного виборчого права.

Процедура Г. виборців має внутрішню структуру, яку складають чотири необхідні процедурні кроки: 1) ідентифікація особи виборця; 2) надання виборцю доступу до засобів Г. (вид. йому виборчого бюлетеня або забезпечення

доступу до ін. технологіч. засобів Г.); 3) заповнення виборцем бюлетеня (у паперовій чи електронній формі); 4) вкидання бюлетеня у виборчу скриньку чи ін. еквівалентна дія, внаслідок якої подальший вплив виборця на зміст виборчого бюлетеня стає неможливим. Останній крок є актом подання виборцем голосу; три ін. мають підготовчий характер. Кожен з цих процедурних кроків є обов'язковим; їх зміст і порядок здійснення відіграють важливу роль для дотримання базових вимог принципів ін-ту Г.

Конкр. реалізація цих кроків у сукупності може здійснюватися різними технологіч. способами; тим самим визначаються різні способи Г.

Найбільш поширеним є традиційний (стандартний) спосіб Г. виборців – у спеціально обладнаному приміщенні для Г. на виборчій дільниці в день Г., коли обов'язкові для виконання процедурні кроки здійснюються в зазначеній вище послідовності. Оскільки всі процедури (крім заповнення виборцем бюлетеня) здійснюються в присутності членів дільничної виборчої комісії, офіц. спостерігачів, представників медіа, чим забезпечений публ. контроль за дотриманням вимог закону, зокрема, щодо вимог таємного, особистого й одноразового Г., Венец. комісія кваліфікує цей спосіб як «Г. у контрольованому середовищі». Цей спосіб Г. забезпечує максимал. можливості дотримання принципів ін-ту Г., а отже, принципу вільних виб. і принципу чесних виб.

Прагнення забезпечити можливості для Г. для якнайширшого кола вибор-

ців має наслідком запровадження альтернат. (до стандартного) способів Г. До альтернат. способів Г. належать дострокове Г., Г. за місцем перебування виборця, Г. за дорученням, а також дистанційні способи Г. – Г. поштою та дистанційне електронне Г. Усі альтернат. способи Г. містять більш чи менш істотні відхилення від гарантій дотримання принципів Г. Найбільш далекі в цьому сенсі від стандартного є дистанційні способи Г., за яких усі чотири кроки процедури Г. відбуваються без будь-якого публ. контролю; це способи «Г. в неконтрольованому середовищі».

Проблемність Г. поштою загально-визнана. Кодекс належної практики у виборчих справах Венец. комісії стверджує, що таке Г. слід дозволяти лише в тому разі, коли поштова служба безпечна (захищена від навмисного втручання) і надійна (функціонує належним чином); навіть в умовах Сполученого Королівства поштове Г. визнано таким, що допускає маніпулювання голосами. Одна з осн. проблем Г. поштою (поряд із відсутністю гарантій вільного й особистого заповнення бюлетеня, а також тривалим перебуванням конверта із заповненим бюлетенем у розпорядж. працівників пошти) полягає в тому, що ідентифікація виборця, який подав голос, здійснюється виборчою комісією тоді, коли його заповнений бюлетень уже є в розпорядж. комісії, що створює умови для порушення таємниці Г.

Дещо ін. за змістом є проблеми ідентифікації виборця, забезпечення його вільного й особистого волевиявлення

та збереження таємності Г. при дистанційному електронному голосуванні, коли ідентифікація виборця відбувається на підставі електронного ідентифікаційного засобу (а не особи виборця) одночасно з поданням голосу. Дотримання вимог таємного, особистого, одноразового Г. при цьому забезпечується програмними засобами, а отже, не допускає публ. спостереження. Комітет міністрів РЄ, встановлюючи стандарти електронного Г., наголосив на необхідності забезпечення чіткого дотримання всіх принципів дем. виб. і референдумів при орг-ції дистанційного електронного Г.

Для ін. альтернат. способів Г. власне часткове відхилення від умов стандартного способу – непристосоване приміщення, орг-ція Г. частиною складу виборчої комісії, відсутнє або обмежене спостереження, а також недостатній контроль за збереженням заповнених виборчих бюлетенів, вкинутих до виборчої скриньки (дострокове Г., Г. за місцем перебування виборця). Г. за дорученням хоча й процедурно відбувається в контрольованому середовищі, не забезпечує контролю виборця щодо змісту волевиявлення, здійснюваного представником.

В Україні, окрім стандартного способу Г., який є осн., використовується лише Г. за місцем перебування виборця; останній спосіб забезпечує можливість Г. для виборців, не здатних (постійно або тимчасово) самотійно пересуватися.

Лит.: Барабаш Ю. Г. [Коментар ст. 71]. В кн.: Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол.: В. Я. Тацій

(голова) та ін. Х., 2011; *Виборчий кодекс України*. Кн. перша. Загальна частина. Науково-практичний коментар / за ред. Ю. Б. Ключковського. К., 2021; Ключковський Ю. Б. *Принципи виборчого права: доктринальне розуміння, стан та перспективи законодавчої реалізації в Україні*. К., 2018; *Кодекс належної практики у виборчих справах*. Керівні принципи та Пояснювальна доповідь: ухвалені Венеціанською комісією на 52-й сесії (Венеція, 18–19 жовт. 2002 р.): CDL-AD(2002)023rev2-cor. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2002\)023rev2-cor-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2002)023rev2-cor-ukr); Марцеляк О. В. *Вибори народних депутатів України: історія, теорія, практика*. Х., 2008; Шаповал В. М. *Сучасний конституціоналізм*. К., 2005; *Opinion on the Electoral Law of the United Kingdom: adopted by the Council for Democratic Elections at its 23rd meeting (Venice, 13 December 2007) and the Venice Commission at its 73rd plenary session (Venice, 14–15 December 2007)*: CDL-AD(2007)046. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2007\)046-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2007)046-e); *Recommendation CM/Rec(2017)5 of the Committee of Ministers to member States on standards for e-voting*. URL: <https://rm.coe.int/0900001680726f6f>; *Report on the compatibility of remote voting and electronic voting with the standards of the Council of Europe: adopted by the Venice Commission at its 58th Plenary Session (Venice, 12–13 March 2004)*: CDL-AD(2004)012. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL-AD\(2004\)012.aspx](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL-AD(2004)012.aspx).

Ю. Б. Ключковський.

ГРОМАДСЬКІ СЛУХАННЯ – це зустрічі з депутатами відповід. ради та посадовими особами місц. самовр-ня, під час яких члени тер. громади можуть

заслуховувати їх, порушувати питання та вносити пропозиції щодо питань місц. значення, що належать до відання місц. самовр-ня (див. *Територіальна громада*).

Відповідно до ЗУ від 21.05.1997 «Про місцеве самоврядування в Україні» проведення Г. с., з одного боку, є правом тер. громади, а з ін. – вони мають проводитися не рідше 1 разу на рік. Пропозиції, які вносяться за результатами Г. с., підлягають обов'язковому розгляду органами місц. самовр-ня.

Г. с. є важливим ін-том місц. демократії, використання якого є доволі утрудненим з огляду на відсутність належної нормат. регламентації. Наразі норми ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні» в частині Г. с. заг. характеру не конкретизовано на держ. рівні, порядок орг-ції Г. с. визначається статутом тер. громади. Крім того, сільс., селищ., міські ради часто затверджують положення про Г. с. своїми рішеннями.

Як правило, місц. ради виходять із того, що Г. с. мають відкритий характер, до них залучаються всі зацікавлені особи. Найбільш типовими предметами Г. с. є проекти нормат. актів органів місц. самовр-ня, різноманітні програми, звіти та доповіді представників органів місц. самовр-ня чи посадових осіб місц. самовр-ня, органів самоорг-ції нас., підприємств, установ і орг-цій, що стосуються питань місц. значення, обговорення рішень із важливих для тер. громади чи частини її членів питань (див. *Органи самоорганізації населення*).